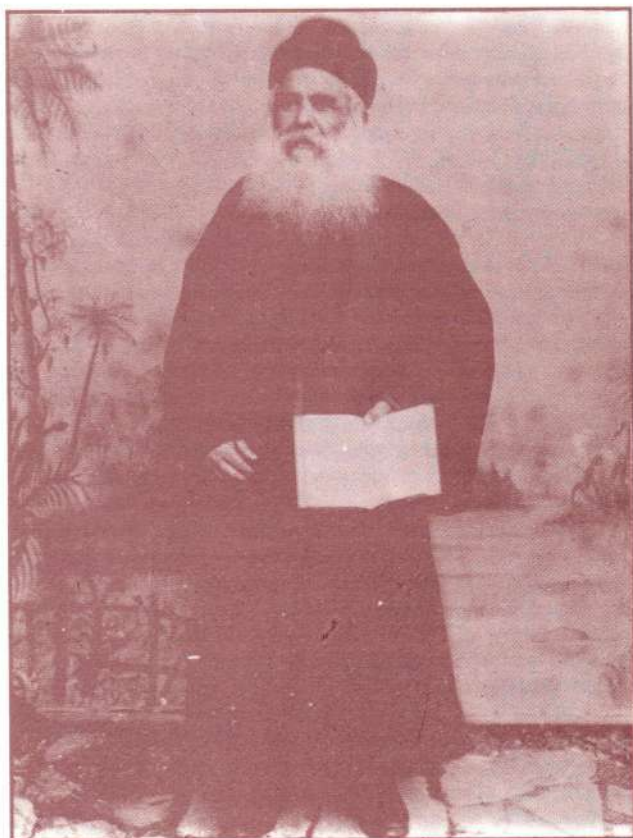




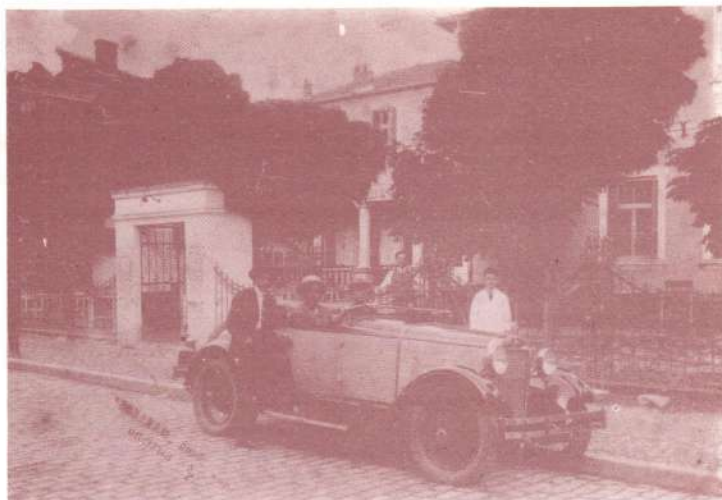
SAVEZ JEVREJSKIH OPŠTINA
JEVREJSKI ISTORIJSKI MUZEJ
KULTURNI CENTAR BEOGRADA

JEVREJI BITOLJA NA FOTOGRAFIJAMA MILTONA MANAKIJA



Beograd, od 5. do 25. oktobra 1992.
Kulturni centar Beograda
Galerija na spratu, Trg Republike 5

FOTOGRAFIJE IZ MANAKIJEVOG ALBUMA:



1. Grupna fotografija bitoljskih Jevreja
2. Odbor društva "Malbiš Arumim" sa rabinom Sabetajem Džainom, učiteljima i siročadi.
3. Odbor društva "Malbiš Arumim" sa rabinom Sabetajem Džainom.
4. Gozba posle venčanja Izraela Asea i Žulije Batine, Bitolj 1930.
5. Gozba posle venčanja Haima Pardoa i Matilde Kamhi, Bitolj.
6. Ekskurzija jevrejskog omladinskog društva Hašomer Hacair; snimljeno kod manstira Hristifor nedaleko od Bitolja, 1930.
7. Rabin Konfino iz Janine (Grčka) koji je u Bitolju prikupljao priloge za Svetu zemlju, 1909.
8. Salon jevrejskih žena u Bitolju.
9. Boravak društva "Ken Betar" iz Tel Aviva u Bitolju, 17. jula 1935.
10. Enterijer bitoljske sinagoge "Aragon" u periodu Drugog svetskog rata, ali pre deportacije makedonskih Jevreja. (Sinagoga je tokom rata oskrnavljena, opljačkana, a zatim i srušena od strane bugarskih fašista.)
11. Enterijer bitoljske sinagoge "Aragon" (drugi deo).
12. Sinagoga "Aragon" — jevrejska molitva za vreme turskog Bajrama, Bitolj 1910.
13. Jevrejsko kulturno-umetničko društvo, Bitolj (period turske vladavine).
14. Jevrejsko kulturno-umetničko društvo: učenje "tancova", Bitolj (period turske vladavine).
15. Doček turskog sultana Mehmeda V u Bitolju, 1910. (pristalice i učesnici u Mladoturskoj revoluciji).
16. Grob bitoljske Jevrejke Estreje, kćeri Mazalte, a supruge Avrama Ergasa.
17. Odbor Jevrejske veroispovedne opštine Bitolja sa rabinom Sabetajem Džainom, na ledini pored jevrejskog groblja.
18. Pogreb Haima Aroestija, bitoljskog Jevrejina.
19. Jevrejski učenici turske "Idadije" u Bitolju.
20. Doček sultana Mehmeda V u Bitolju, 1910.
21. Grupna fotografija mladih Jevreja sa partijske radikalne konferencije, Bitolj.
22. Bitoljski Jevreji — porodična fotografija: Isak Kolonomos, njegova supruga Estreja, njihove kćeri i unučad.
23. Jevrejsko muzičko-pevačko društvo "Makabi".
24. Kurs ivrita (hebrejskog jezika) — učiteljica Lea Ben David koja je došla iz Palestine u Bitolj oko 1928, i njeni učenici.
25. Predsednik društva "Malbiš Arumim" David Aroesti (stoji levo) i blagajnik društva Isak Nahmijas (desno) isprobavaju odela jevrejskim siročićima. David Aroesti je, kasnije, napustio Bitolj i otišao u SAD. Isak Nahmijas je ubijen u logoru Treblinka.
26. Jevrejska siročad sa direktorom škole i rabinom Rahamimom Izraelom, Bitolj.
27. Jevrejski vojnik u turskoj vojsci, posle Mladoturske revolucije, Bitolj 1908.
28. Bitoljski Jevreji — pogreb Haima Aroestija.
29. Bitoljski Jevreji (neidentifikovano).
30. Tajna konferencija jevrejske omladine na čelu sa Žunićem, vođom bitoljskih komunisti, Bitolj 1920.
31. Jevrejski omladinski klub, Bitolj.
32. Jevrejsko kulturno-umetničko društvo, Bitolj — glumačka ekipa: Moris Kolonomos, Josif Kamhi, Rahamim Nahmijas, Isak Masot.
33. Dva jevrejska dečaka (Solomon Avram Faradži levo i Sami Rafael Levi desno) u Bitolju, pre deportacije makedonskih Jevreja.
34. Porodica Bohor Kasorla, Bitolj; iselili su se u Palestinu 1936.
35. Bitoljski Jevreji (neidentifikovna porodica).
36. Stara sinagoga u pokrivenoj čaršiji jevrejskih piljara u Bitolju, (srušena je za vreme Prvog svetskog rata).
37. Bitoljski Jevreji sa vrhovnim rabinom Isakom Alkalajem — na železničkoj stanici.
38. Jevrejska porodica iz Bitolja (prezime neidentifikovano); iselila se u Palestinu 1924. godine.
39. Šabetaj Ergas sa porodicom; iselili su se u Palestinu 1924. godine.
40. Jevrejski vojnik ("asker") u turskoj vojsci.
41. Zgrada Avrama Nahmijasa, centar Bitolja.
42. Bohor Rahamim i njegova porodica, Bitolj 1928. godine, pre iseljavanja u Palestinu.
43. Porodica Ergasa Kučua, Bitolj, pre iseljavanja u Santjago, Čile, 1920. godine.
44. Jakov Nisim Alba, bitoljski Jevrej, učesnik NOB-a; posle rata se nastanio u Beogradu.
45. Jakov Eškenazi i njegova porodica, Bitolj 1928.
46. Kutiel Nahmija sa suprugom Mirjanom, Bitolj.
47. Bitoljski Jevreji, grupna fotografija — prvi levo Darja Pardo, deportovan 1943. u Treblinku gde je ubijen.
48. Bohor Nahmijas sa suprugom Esterom i sinom Isakom, Bitolj.
49. Solomon Šabetaj Isak sa nevestom (kći Josefa i Alegre Kalderon), Bitolj krajem 1941.
50. Flor Rafael Levi, Jevrejka iz Bitolja.
51. Koen Moše Mordehaj, njegova supruga Klara, kći Alegra (koja se odselila u Tel Aviv, Izrael) i sin Solomon (odselio se u Santjago, Čile).
52. Jevreji, vojni obveznici — vojna vežba, Ohrid 1939.
53. Odbor za prikupljanje pomoći za Palestinu ispred zgrade jevrejskog kluba "Atehija", Bitolj 1924.
54. Jozef Kamhi, trgovac automobilima, Bitolj 1930. (Iselio se u Izrael).

Burna istorija makedonskih Jevreja počinje u prvim vekovima nove ere sa migracijama jevrejskog stanovništva iz sredozemnih i jadranskih luka i gradova u kojima su Jevreji, davno dovedeni sa rimskim legijama, već imali svoje manje ili više razvijene zajednice. Tako će, mnogo vekova kasnije, makedonski lokalitet Stobi uči u naučnu literaturu kao važna arheološko nalazište — mesto gde je još krajem III, odnosno početkom IV veka n.e. ustanovljena jedna od prvih jevrejskih opština na današnjem području južnoslovenskih naroda. Osim Stobija, jevrejske zajednice su se organizovale i u Ohridu, Dojranu, Strumici, Kratovu, Štipu, Bitolju i Skoplju. Navedeni lokaliteti izdvajaju Vardarsku Makedoniju kao oblast znatne koncentracije antičkih Jevreja, tzv. Romaniota, čiji se razvoj nastavlja kroz ranovizantijski, zatim slovenski državotvorni period, sve do turskog osvajanja 1389. Turska imperija neće prekidati kontinuitet jevrejskog postojanja i kulture; ona će posredno uticati na određene etičke i kulturne promene.

Uklapivši se u šaroliki etnografski i demografski kolaž Balkana i postavši deo njegove tegobne istorije Jevreji su, u svom životnom stilu i sa svojim tradicionalnim vrednostima, sačekali kraj XV veka a početak novih kulturnih prožimanja i uticaja, uslovljenih velikim egzodusom španskih i portugalskih Jevreja i njihovim doseljavanjem na Balkan.

Naime, ideja da se Španija "oslobodi" od nehrišćana, u čijoj osnovi je ležao religijski fanatizam poprilično kombinovan sa vrlo svetovnim porocima kao što je otičala jevrejske imovine, kulminirala je 1492. godine kada su kraljevskim ediktom prognani svi Jevreji iz Španije koji nisu hteli da se pokrste. Između pokrštavanja i progonstva, ogromna većina je izabrala veru svojih predaka. Šest godina kasnije ista tragedija je zadesila i Jevreje Portugalije. Stara hiljadu godina, kultura španskih i portugalskih Jevreja krenula je da traži nova utočišta.

Prema reči "Sfarad", kojom se u hebrejskom jeziku označavalo Pirinejsko poluostrvo, obe grupe izgnanika nazvane su jednim opštim, etničkim imenom — Sefardi. Sa odobrenjem turskog sultana Bajazita II, Sefardi su u najvećem broju naselili zemlje pod vlašću Otomanske imperije, uključujući Bosnu, Srbiju i Makedoniju. Dadir razvijenije sefardske kulture sa starosedelačkom romaniotskom, nije bio jednostavan. Dok su Sefardi govorili španskim jezikom, koji će se pod uticajem nove sredine transformisati u tzv. žudeo-espanjol, Romanioti su govorili grčki. Tradicija i običaji su bili različiti. Međutim, kroz neminovni proces akulturacije prosvetljeniji, kulturno, a ubrzo i brojačno nadmoćniji Sefardi, među kojima su intelektualci, uspešni trgovci i zanatlije činili snažnije društvene slojeve, vremenom su potisli romaniotški duh postavši Oni koji su Jevreji u Makedoniji, ili Srbiji, ili Bosni. Sefardi.

U područjima gde su živeli, Sefardi su podstakli opšti napredak na kulturnom i ekonomskom planu. Tokom XVI i XVII veka, sefardske zajednice u Makedoniji su se širile i jačale. Sačuvana pisana dokumenta svedoče o aragonskim i portugalskim sinagogama (opštinama) u Skoplju, Bitolju, Štipu, Kratovu, kao i o procvatu trgovine na relacijama Carigrad — Solun — Sofija a preko makedonskih gradova, među kojima je vremenom počeo da se izdvaja Bitolj kao kulturni, privredni i politički centar.

Bitolj je imao dugu i interesantnu istoriju. Sa uspostavljanjem Otomanske vladavine krajem XIV veka, grad je postao poznat pod nazivom Monastir ili Toli-Monastir i razvio se u značajan proljoprivredni i trgovački centar. Dolazak španskih, a još više portugalskih izgnanika krajem XV i početkom XVI veka, je pravi istorijski biser u životu Monastira. Sefardi su se relativno brzo prilagodili novoj sredini. Delili su se na Aragonce i Portugalce i, uporno čuvajući svoja lokalna nasleđa, imali posebne sinagoge, škole Talmud-Tora, isl. Međutim, ta podela je bila uglavnom formalnog karaktera s obzirom na veoma veliki broj aragonsko-portugalskih brakova, kao i na pojavu jezičke mešavine španskog i portugalskog. Vremenom, u Monastir su se doseljavali i Marani — prisilno pokršteni Jevreji, kojih se suštinski nikada nisu odrekli vere svojih predaka.

Kao poznavaoi stranih jezika, iskusne zanatlije ili trgovci, Sefardi su činili stabilan društveni sloj gradskog življa, kako u Monastiru tako i u drugim makedonskim gradovima. Uspostavljajući ekonomske veze sa centrima u Otomanskoj imperiji i izvan nje, Sefardi su naročito razvili zanatsku proizvodnju, odnosno trgovinu vunom,

svilom, uopšte tkaninom, zatim kožom, mlečnim proizvodima, vinom, brašnom i žitom. Ove i druge privredne delatnosti uz intelektualni rad, koji se ogledao kroz sefardsku medicinu, farmaciju, međunarodnu trgovinu, idr... uslovlili su opšti napredak sredine u kojoj su Sefardi živeli.

Neumoljiva smena uspona i padova kao prirodan ciklus kojim podleže Svet, nije samo delić suštine neke fatalističke filozofije koja se poklonila pred Usudom, već realan hod pojedinačnog i sveukupnog fizičkog i psihičkog života — čoveka i istorije Taj Svet, koji traje kroz nadigravanje stvarlačkog i rušilačkog entiteta, usao je u XX vek u trenutku kada je igru dobio ovaj drugi.

Balkanski ratovi 1912. i 1913. godine i Prvi svetski rat 1914 — 1918, doheli su ekonomsku krizu i siromaštvo. Političke prilike ozbiljno su ugrožavale i kulturnu i trgovačku saradnju jevrejskih opština u Bitolju, Skoplju i Štipu sa Solunom i drugim gradovima Sredozemlja, uzrokujući veliku bedu i mameći novu potragu za srećom u drugim zemljama, čak na drugim kontinentima. Naročito je nedostajao intenzivan kontakt sa Solunom, čija je Jevrejska zajednica, izrazito snažna i razvijena, dugo bila baza poslovnih i drugih veza i, ustvari, oslonac makedonskim Jevrejima.

Loš ekonomski položaj makedonskih Jevreja u periodu između Prvog i Drugog svetskog rata, znatno je oslabio jevrejsku zajednicu Makedonije u celini. Od privredno i kulturno razvijenog centra, Bitolj se pretvarao u marginalnu varoš koja je jedva disala pritisnuta pojavom osipanja stanovništva, a porastom broja nezaposlenih, i sa jednom od najsiromašnijih jevrejskih opština u tadašnjoj Jugoslaviji. Ipak, jevrejski način života, mada u ekonomskoj depresiji, nije gubio snagu i sadržajnost: pet sinagoga u Bitolju, po jedna u Skoplju i Štipu, škole, aktivna humanitarna, kulturno-prosvetna i sportska društva... uzajamna pomoć, emancipacija žena, idejna i ideološka slobodoumnost mladih ljudi, neumoran rad jevrejskih opština, nada i optimizam.

Oparavljajući se od posledica ratova 1912-1918, Jevreji Makedonije su imali i volje i energije za novi prosperitet. Međutim, nisu imali dovoljno vremena. Milioni ljudi više nisu imali vremena.

"Srećna" Nova 1941!

Priključivši se nemačkom nacističkom ludilu, bugarski okupator je sve preduzeo da teror nad nedužnim jevrejskim i drugim "nepodobnim" stanovništvom u Makedoniji, ne zaostane za drugim okupiranim teritorijama pregažene Jugoslavije. Makedonija, oblepljena antijevrejskim objavama, plakatima, (smrtonosnim) naredbama, prerastala je u poprišta nemačkih i bugarskih zločina i pljačke. Oko tri stotine Jevreja, koji su u to vreme bežali iz Beograda i Srbije pred žudovišnim Gestapoom, stiglo je u Makedoniju da bi se suočilo sa novim zamkama i ništa baljom budućnošću.

Međutim, masovna, definitivno fizičko uništenje makedonskih Jevreja u Drugom svetskom ratu, odigralo se tokom marta i aprila 1943. godine na osnovu sporazuma između bugarske fašističke vlade i nemačkog opunomoćenog ministra u Sofiji, Aleksandra Bekerlea, o deportaciji makedonskih Jevreja u logor smrti Treblinku, u Poljskoj. Ostvarenje ovog monstuoznog plana otpočelo je 11. marta 1943. vojnim i policijskim blokadama Skoplja, Bitolja i Štipa, kao i drugih mesta u kojima je bilo jevrejskog stanovništva. Organizacija, koordinacija i izvršenje ovog lova na ljude bili su neljudski savršeni. Od oko 8000 Jevreja, koliko je živelo u celoj Makedoniji, uhapšeno je i dovedeno u sabirni logor u Skoplju, tj. u zgradu Državnog monopola, 7215 muškaraca, žena, dece, staraca, bolesnih. Niko nije bio pošteđen. Bez hrane, vode i osnovnih uslova za higijenu, nesrećni ljudi su čekali finale — transport u Treblinku. Iz Treblinke se niko nije vratio.

Tako je u bezumlju rata iščezao čitav svet makedonskih Sefarda, koji je skoro četiri i po veka snažno uticao na kulturni i privredni život celokupne Makedonije. Od malog broja makedonskih Jevreja, koji su sticajem okolnosti ili odlaskom u partizane preživeli pogrom 1943, oformljena je Jevrejska opština u Skoplju, pa završetku rata, i njen rad se nastavio do danas.

Sefardski život Bitolja, nekadašnjeg centra kulture i trgovine, više nije imao ko da obnovi.

Milton Manaki je rođen 1882. godine u planinskom selu Avdela, na istočnim padinama Pinda koje se spuštaju ka Grčkoj. Njegov neobuzdan duh slutio je nezvesnu budućnost koju su njegovi roditelji pokušali da učine izvesnijom poslavši ga, posle završene osnovne škole, u Romansku gimnaziju u Janinu. Posle izvesnog vremena, Milton se vratio u rodno selo, ravnodušan i — bez mature. Usledio je novi pokušaj. Milton je poslat u mesto Grevenu ne bi li izučio neki zanat. Međutim, osim što je pokazivao velike sklonosti ka baemštini ništa drugo se nije dogodilo sve do 1898. godine kada je, iznenada, Milton Manaki spoznao svoj cilj.

Naime, Miltonov stariji brat Janaki, čovek blage naravi i preduzimljivih ruku, otvorio je fotografski atelje u Janini pozvajući Miliona da zajedno i rade i uče ovaj pionirski zanat. U tom trenutku, celokupan dalji život Miliona Manakija bio je obećan fotografiji i filmu. Snažna sprega talenta i enerije obezbediće mu mesto među prvim ljudima u istoriji naše fotografije i kinematografije.

Politička previranja krajem XIX veka i narastajući otpor stanovništva prema feudalnoj stezi Turske imperije, uticala su i na braću Manaki. Milton se 1900. godine priključio tajnoj makedonskoj revolucionarnoj organizaciji. Vremenom, taj kontakt je izazvao sve jače povezivanje braće Manaki sa lepim gradom Bitoljem, tadašnjim kulturnim i ekonomskim centrom koji je, kao takav, pružao veće mogućnosti za razvoj finih zanata. Braća Manaki su se preselila u Bitolj 1905. godine. Za svoj fotografski atelje su našli odličnu lokaciju, prometnu Ulicu Širok sokak. Uspostavivši korekne odnose sa gradskim (osmanlijskim) vlastima, Milton i Janaki su se, bez ikakvih smetnji, posvetili svojoj fotografskoj profesiji koja će kontinuirano napredovati sve do 1912. godine. Bio je to sjajan, kreativan period.

Na velikoj izložbi fotografija organizovanoj 1906. godine u Bukureštu, braća Manaki su bila među najzapaženijim učesnicima što im je donelo međunarodno priznanje — plaketu za visok umetnički nivo fotografija. Nešto kasnije, na predlog rumunskog Ministra za kulturu i umetnost, atelje Manakijevih je odlikovan jubilarom medaljom za uspešan i kvalitetan rad. Braća su se interesovala za dostignuća drugih zemalja u razvoju fotografskog zanata i umetnosti. Tako, boraveći u Bukureštu, prvi put su se sreli i sa ocharavajućim "pokretnim slikama". Impresionirani, potrudili su se da saznaju što više o filmu. Kako je u to vreme kamera mogla da se nabavi u Francuskoj i Engleskoj, Janaki je krenuo na put i obišao nekoliko evropskih gradova, da bi se najduže zadržao u Parizu. Ovo, kao i druga kraća putovanja i kontakti sa inostranstvom, bilo je od velikog značaja u profesionalnom usavršavanju braće Manaki.

Do 1912. godine u ateljeu Manakijevih je urađen ogroman broj fotografija, snimanih u Bitolju i okolini. Osim fotografija kod kojih je primarna umetnička vrednost, mnoge beleže i razna istorijska i druga zbivanja kao što su: Mladoturska revolucija, Albanski kongres u Debru 1909. godine, dolazak sultana Mehmeda V-Resada u Bitolj 1911. godine, događaje iz društvenog i kulturnog života, pojedince i grupe.

Balkanski ratovi 1912. i 1913. godine su doneli izvesne teškoće ateljeu, ali nekih većih poslovnih i ličnih potresa nije bilo. Milton je to vreme delimično provodio u Avdeli. Neuporedivo teža situacija nastupila je sa Prvim svetskim ratom 1914. godine. Milton je već bio u Bitolju kada je rat počeo. Zbog zdravstvenih problema, ali i intervencijom nekih uticajnih bitoljskih građana, srpske vojne vlasti su oslobodile Miliona vojne obveze. Bitolj je bio prilično razrušen tokom rata. Česta bombardovanja, žestoki okršaji i teške ekonomske prilike, potpuno su poremetile život u gradu. Milton Manaki je sam vodio poslove ateljea, jer je Janaki interniran u Bugarsku, u Plovdiv, gde je ostao do kraja rata. Atelje je radio prve dve godine onoliko koliko je to bilo moguće u ratnim uslovima. Međutim, 1916. godine atelje je zatvoren i taj prekid u radu trajao je sve do kraja rata 1918. godine.

Iz perioda Prvog svetskog rata je sačuvano malo fotografija, ali značajnih u smislu dokumentarne građe.

Prava renesansa u fotografskoj delatnosti braće Manaki odigrala se između Prvog i Drugog svetskog rata. Najviše fotografija je sačuvano iz tih dobrih vremena.

Osim, naravno, u Bitolju, fotografije su snimane i u okolini, čak u 65 različitih mesta koja su braća Manaki posećivali. Tematski su veoma raznovrsne. Tako, možemo videti: prestolonaslednika, a kasnije kralja Aleksandra I Karađorđevića sa suprugom Marijom prilikom raznih gostovanja, komemorativni skup i odavanje počasti srpskim i francuskim vojnicima poginulim na Kajmakčalanu, razne svečanosti posvećene slavljem 46. pešadijskom puku iz Bitolja, zatim mnoštvo pojedinačnih i grupnih fotografija đaka, studenata, građana Bitolja i okoline..., pa i izgled Bitolja posle italijanskog bombardovanja 5. novembra 1940. godine, koje je tek nagoveštavalo nesreću strašnih razmera.

U periodu između Prvog i Drugog svetskog rata braća Manaki su otpočela i "bi-oskopadžijsku" delatnost. U okviru opšte obnove i izbradnje Bitolja od 1918. godine, Milton i Janaki su dobili dozvolu za otvaranje bioskopa. Dve godine su radili na zidanju i opremanju sale, a onda je 1921. svečano otvoren bioskop "Manaki", na opšte zadovoljstvo bitoljskog i okolnog stanovništva. U narednom periodu, braća Manki su snimila 67 filmova na raznim lokalitetima, koji danas predstavljaju dobru i zanimljivu dokumentarnu filmsku građu sa istorijskog i etnološkog stanovišta.

Popularnost braće Manaki je rasla. Milton je bio veoma aktivan u društvenom životu Bitolja i rado priman u članstvo sportskih, kulturnih i drugih društava. Odličan kvalitet fotografija koje je izrađivao atelje Manakijevih zapazili su novinari što je, vremenom, dovelo do obostrno korisne saradnje između proslavljenog ateljea i novinskih kuća širom Kraljevine Jugoslavije. Posle mnogo godina, Milton Manaki će saradivati i sa filmskim, odnosno TV kućama, kao što su "Vardar film" i "RTV Skoplje".

Bogat međuratni period se završio 1941. Pačeo je Drugi svetski rat i sve se promenilo. Janaki se sa svojim sinom odselio u Grčku bežeći od bugarskih fašista zbog svoje kompromitujuće prošlosti. Milton je sam nastavio fotografsku delatnost i poslao ateljea. Ne oskudevujući u fotomaterijalu zahvaljujući kompaniji "Agfa", snimao je ljude i događaje: bankete i proslave u čast fašističkih osvajača Bugara, Nemaca i Italijana, bugarske kič-parade koje su služile za demonstraciju njihove vojne sile, lica okupatorskih vojnika i lica izdajnika. Pred njegovim fotografskim aparatom stajale su, takođe, stotine bitoljskih Jevreja — budućih žrtava. Konačno, Milton Manaki je ovekovečio i oslobođenje Bitolja novembra 1944. i radost građana, a zatim i neposredna posleratna događanja (sudski procesi, i sl.).

Broj Manakijevih fotografija iz perioda Drugog svetskog rata je znatno manji u odnosu na međuratni, s obzirom da je došlo do naglog razvoja profesionalne fotografske delatnosti i povećanja konkurencije. Međutim, neosporna je vrednost svih tih fotografija kao svedočanstva jednog užasnog vremena i postojanja čitave jedne ljudske zajednice koju je to vreme progutalo.

Posle Drugog svetskog rata, Milton Manaki je retko napuštao Bitolj. Nastavio je da se bavi svojim fotografskim zanatom, ali opus više nije bio tako veliki niti tako raznovrstan, kao nekad.

Obimnu filmsku građu i fotodokumentaciju braće Manaki, otkupili su Arhiv Makedonije 1955. i Israrijski arhiv Bitolja 1961. godine.

Milton Manaki je umro 1964. godine.

Korišćena literatura:

1. Žamila Kolonomos "Poslovice, izreke i priče sefardskih Jevreja Makedonije", Savez jevrejskih opština Jugoslavije, Beograd 1978.
2. Katalog "Židovi na tlu Jugoslavije", Zagreb 1988.
3. Simon Dubnov "Kratka istorija jevrejskog naroda", Savez jevrejskih opština Jugoslavije, Beograd 1986.
4. "Žločini fašističkih okupatora i njihovih pomagača nad Jevrejima u Jugoslaviji", deo VI — Makedonija, Savez jevrejskih opština Jugoslavije, Beograd 1957.
5. Dejan Kozanović "Poslednji svedok", Kinopis No 4, Kinoteka Makedonije, Skoplje 1991.
6. Pavle Konstantinov "Braća Manaki", Skoplje 1982.

Manakijev album



Jevrejski istorijski muzej iz Beograda poseduje izvanrednu, originalnu zbirku fotografija bitoljskih Sefarda — album, koji je lično napravio Milton Manaki. Otkupom, album je prešao u vlasništvo Muzeja krajem 50-ih godina.

Album sadrži ukupno 788 fotografija različitog formata, koje vremenski pripadaju sledećim periodima:

I od otvaranja ateljea u Bitolju 1905. godine do Prvog svetskog rata;

II između Prvog i Drugog svetskog rata;

III od početka do polovine Drugog svetkog rata.

Na ovim tematski raznovrsnim i interesantnim fotografijama zapaža se i različit pristup u snimanju. Dok je u prvom, najstarijem periodu dominantna umetnička fotografija, u narednom periodu se umetnički stil gubi i ustupa mesto kvalitetnoj zanatlijskoj fotografiji. To je, istovremeno, najbogatiji period u radu braće Manaki. Treći period je, u izvesnom smislu, specifičan jer ga isključivo predstavljaju fotografije malog formata, sasvim ujednačenog tipa i lošijeg kvaliteta. To su fotografije pravljene za legitimacije...To je poslednja uspomena na bitoljske Jevreje koju je za nas sačuvao fotografski aparat Miliona Manakija.

Autor izlobe i teksta kataloga

Vojislava Radovanović, kustos Jevrejskog istorijskog muzeja

Sponzori:

KONI — HOLDING
Beograd

D O M GRAĐEVINSKA RO
Beograd

JACQUES R. BERAHA
Beograd

D. O. AMSJ S. I.

DIZAJN, TEHNOLOGIJA I RAZVOJ,
Predstavništvo Beograd

GATOS — Beograd